

На Гердемския рътъ има сравнително много долмени: въ и около (Бонч. 678; Пам. 16) селото Гердеме, и въ разни мѣстности по рѣта (Бонч. 673, 679; Пам. 17—18). Между тѣхъ най-запазеніятъ въ цѣлата Сакарска областъ е „Голѣмъ долменъ“ (Пам. 18; Бонч. 673)¹⁾.

На разклоненията, които се отцепватъ отъ Гердемския рътъ къмъ с. и. между първитѣ лѣви потоци на р. Явузъ-дере се намиратъ долмени на Лозенския рътъ между рѣкитѣ Вонешки кладенецъ и р. Димовецъ (Бонч. 678) на Срѣдни рътъ (Пам. 20; Бонч. 670—6/2) и Караджовъ рътъ (Пам. 19; Бонч. 670) между рѣкитѣ Димовецъ и Армутли-дере (Крушевска р.) на Крушевски рътъ (Пам. 19—20; Бонч. 671.) надъ дѣсния брѣгъ на р. Армутли-дере.

На рѣта, който се спуща отъ началото на Каваклийския рътъ къмъ началото на р. Явузъ-дере има долмени въ м. „Градинитѣ“ (Пам. 19; Бонч. 671).

Къмъ долменитѣ Гердемския рътъ принадлежи и скалниятъ долменъ Ивжика (Пам. 17) или Евджикъ (Бонч. 64—5).

¹⁾ „Пещера“ между голѣма рѣка (горното течение на Дуанъ-д.) и Стоево-Крушовския рътъ, близо до м. „Татарови кленъ“ на склона, почти безъ изгледъ. Главната му камара е 2·2 м. дълбока и 1·5 м. шир. дъното ѝ било покрито съ плочи, 0·2 м. деб., сложени по 2 въ 3 реда успоредно съ осѣта; задната и предната плочи сж отъ долу 1·45 м. шир. на горе отжпени на 1 м. шир., 2·1 м. високи. Входътъ 0·5 м. шир. и 0·75 м. вис. Предната камара 1·5 м. дъл. Страничните стени на дветѣ камари сж съ по две плочи; долнитѣ отвесни, горнитѣ наклонени. Коридорътъ е 1·8 м. Ограда четвъртита 8 м. × 10 м. съ отжпенъ с.-и. жгълъ, отъ голѣми камъни (до 2·6 м. дълг. 0·35 м. деб. и 1 м. вис.) южната линия на оградата съ входъ и съ по 3 камѣка отъ дветѣ страни на входа. Могилниятъ насипъ достига почти до покривната плоча (2·75 × 1·6 м.) и е отъ пѣсѣчна глина и кжсчета кремъци. Долменътъ разкопанъ отъ Х. Шкорпилъ.

Въ мѣстността „Бѣла трева“ има долменъ (фиг. 44), който се състои отъ 1) Главна камара, 2·3 м. дълбока (ю.-з.) и 1·85 м. широка, задната ѝ стена е съставена отъ две вертикал. плочи отжпени при горнитѣ краища отъ външна страна (на 0·4 м. вис.). Страничните ѝ стени сж сложени отъ по две плочи: долнитѣ (1·4 м. вис.) отвесни, горнитѣ наклонени лежатъ върху отжпенитѣ жгли на напречнитѣ плочи; разстоянието между долнитѣ плочи 1·85 м., а между горнитѣ при горния край 1·35 м. Покривната плоча е надвиснала върху долнитѣ. Входъ има юго-западната плоча 1·05 м. подъ горния ѝ край, 0·6 м. шир., 0·65 м. високъ, отгоре закржгленъ. 2) Предна камара, 1·75 м. дълбока и 1·45 м. шир. Южната ѝ странична стена състои отъ една отвесна плоча, а северната, като при главната камара — отъ две плочи: долната отвесна (0·86 м. вис.) а горната наклонена (0·65 м.) Входътъ е закржгленъ отгоре (0·6 м. шир.) 3) Коридоръ 1·54 м. шир. и 0·7 м. дълбокъ; северната му странична стена е образувана отъ продължението на сев. стран. плоча на предната камара съ 0·5 м. предъ нея; горния край на това продължение е отсѣченъ отвътре стъпалообразно, отъ което е явно, че и коридорътъ е билъ отгоре покритъ съ плоча; предъ коридора се търкаля една плоча (2·1 × 1·5), вѣроятно покривната плоча на коридора, която е надвисвала и надъ камѣнитѣ въ оградата. 4) Ограда квадратна (7 × 7 м.) отъ голѣми камъни; въ срѣдата на ю.-з. страна е билъ входътъ (0·6 м. широкъ) въ коридора между две плочи въ оградата. 5) Насипъ отъ глина съ малки кремъчета отъ околнитѣ ниви до 1·7 м. високъ, почти до покривнитѣ плочи (Описание на Х. Шкорпилъ).